

BODNÁR GABRIELLA

ALSÓ TAGOZATOS GYEREKEK TANULMÁNYI TELJESÍTMÉNYKUDARCÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA

(Különös tekintettel a gyermek—felnőtt interperszonális kapcsolatára)

ABSTRACT: Die Familie ist die wichtigste Sozialisationsorgan. Zwischen der Mutter und den Kindern sind emotionelle Verbindungen. Wenn diese Verbindung nicht gut ist, kann das Kind in der Schule nicht gut lernen.

In diesem Aufsatz kann man davon lesen, wie das Schulscheitelerlebnis ist. In drei Schulen sind Forschungen geschehen, mit 54 Schülern. Von diesen 17 Schüler hatten Erfolgserlebnisse, 17 Schüler hatten Misserfolgserlebnisse. Die Methoden der Untersuchung sind: Schaefer-Fragebogen und mathematische Methoden. In dem Schaefer-Fragebogen sind viele Behauptungen von den: Emotion, Kontrolle, Liebe, Vertrauen, Strafe usw. Zwischen den zwei Gruppen gibt es Unterschiede der Wahlen des Vaters und der Mutter. Die Väter strafen nicht viel, aber ernst.

Die Mütter entziehen oft von den Kindern die Liebe. Diese Kinder können nicht selbstsicher sein, sie machen viele Fehler und sie haben Persönlichkeitsstörungen und auch haben sie oft Angst.

Napjaink iskolája teljesítményorientált. A különböző adottságú, képességű más és más családi háttérrel rendelkező, ennek következtében heterogének a magatartásszokásait tekintve, személyiségtulajdonságaiban eltérő gyermekeknek az iskolai követelményekhez való viszonyulásai.

A szociológiai vizsgálatok bizonyították, hogy a gyermekek iskolai teljesítményeinek színvonalát a szülők iskolázottsági foka és a családok művelődési viszonyai befolyásolják. Ezenkívül érdemes azt is megvizsgálni, hogy a gyermekek felnőttekkel, szülőkkel kialakított emocionális kapcsolataik mennyiben hatnak az elért iskolai eredményekre.

Az egyéni fejlődést meghatározó tényezők közül központi helyet a családi környezet foglalja el. A családszociológiai kutatások foglalkoztak a szocializációnak ama hatásával, amely egyértelműen bizonyítja, hogy a gyermekkorban szerzett benyomásoknak, a szerzett ismereteknek jelentős hatásuk van a későbbi családi élet

alakulásában. A családi struktúra és szerepek alapján a fiatalok a gyermekkorban tanulják meg a felnőtt korban betöltendő szerepeket, és ez a későbbi párkapcsolatokban, házasságban, gyermekeihez való viszonyulásukban meghatározó lesz. Bizonyos, hogy a szülő gyermekivel kapcsolatos attitűdjét, nevelési módszerét, gyermeke teljesítményorientáltágának alakítását "szülei házából" hozza magával.

A család elsődleges szocializációs tényező. A családban kora gyermekkortól kezdve alakulnak az emberi kapcsolatok mintái, szokásrendszere. A gyermekek azoktól veszik át a valóság dolgaihoz való viszonyulás értékét, a véleményeket, viselkedési és magatartási módokat, szociális értékeket, akikkel a legtöbbet érintkeznek, akikhez szeretetkapcsolat fűzi őket.

A szeretetkapcsolat szabályozza a legtöbb alapérzelmet, a félelmet és az agressziót. Döntő tényező a szülő-gyermek közötti érzelmi kapcsolat. Az anya-gyermek viszony esetleges megromlását Bowlby "rejtett érzelmi deprivációnak" nevezte és a gyermek-szülő közötti emocionális félreértésre, érzelmi elhanyagolásra vezette vissza.

A gyermek érzelmi fejlődését, kiegyensúlyozottságát, biztonságérzetét, a szülők érzelmi, hangulati állapota, a gyermekkel való interperszonális kapcsolata, magatartási, nevelési stílusa alakítja. A kisiskoláskor első éveiben jellemző a függőségi kapcsolatból eredő tekintélytisztelet. A gyermek mindenekelőtt arra törekszik, hogy elnyerje a körülötte élő, számára fontos, szeretett személyek bizalmát, szimpátiáját. Ennek sikere függ a kontaktusteremtés számos a kisgyermekkorban kialakuló készségétől, a mások elvárásai iránti fogékonyságtól, az érzelmi kapcsolat jellegétől.

Mindezek döntő szerepet játszanak bármilyen tevékenység vállalásában, végzésében. A feladatvállalások sikeres vagy sikertelen feladatvégrehajtásának szülői elismerése vagy elmarasztalása befolyásolja a gyermeknek a szülő házában és házon kívüli tevékenységattitűdjét, eredményét. A szülő pozitív és negatív emocionális minősítőreakciója nagyban befolyásolja a gyermeket saját viselkedésszabályozásában és a feladathelyzetében.

A szülő teljesítménymotivációja a gyermek teljesítménykésztetését legfőbb alakító tényező. Amennyiben a család önállóságra neveli a gyermeket az magas teljesítménykésztetést eredményez, a túlvédés viszont az önállóság korlátozását, a teljesítményorientáltágának bizonyítéka a gyermekekkel kapcsolatos státus aspirációja. A társadalmi hierarchián lefelé haladva a tanulással kapcsolatos követelményrendszer csökken. A különböző iskolai végzettségű szülők különbözőképpen vélekednek a gyermeki vétséggel, ill. a tanulmányi eredményt kevésbé büntetik. Az alacsonyabb végzettségű szülők főleg a felnőtt tekintélyének megsértésére reagálnak

érzékenyen. A gyenge tanulmányi eredmény mögött pedig tőlük független kívülálló adottságot látnak, aminek feloldását elsősorban a pedagógustól várják.

Némely szülő nemcsak a tanulmányi teljesítménnyel szembeni megfelelést tartja fontosnak, hanem az otthoni feladatok ellátását is. Ez családonként különböző, s a családi szerepdifferenciálódástól függ. A kialakult differenciált szerepek előnye, hogy mindenkinek pontosan meghatározott a helye, a család tagjainak pontosan kell tudni, hogy ki miért felelős.

A gyermek és a szülő között fennálló függőségi viszony kizárja, hogy a szülő odafigyelésre, részvétel és együttműködése nélkül a tevékenységben elért siker, eredmény valódi élmény legyen a gyermek számára.

A pszichoanalízis az elsők között figyelmeztetett arra, hogy a szülők személyiségzavarai, kapcsolat-zavari vagy hibás, korszerűtlen nevelési módszerei veszélyeztetik a gyermek egészséges lelki fejlődését. A környezeti ártalmak a gyermek személyiségfejlődésében különböző tünetekben kifejeződő rendellenességeket okozhatnak. Ezek az érzelmi, értelmi élet, erkölcsi fejlődés különböző területein nyilvánulhatnak meg. Megoldásuk csak a kiváltó okok és a személyiség sokoldalú tanulmányozásával lehetséges.

A szülő—gyermek interperszonális kapcsolatának vizsgálata

A témával kapcsolatos szakirodalom áttekintésekor fogalmazódott meg a következő feltevés:

- a tanulók tanulmányi teljesítménykudarcát a gyermek—felnőtt interperszonális kapcsolata, nevelési módszerek és attitűdök befolyásolják.

A hipotézis igazolására Debrecen 3 iskolájának alsó tagozatában kezdtem el vizsgálataimat. A pedagógusok segítségével az alsótagozat IV. osztályaiból 2 csoport (27-27 gyermek) kiválasztására került sor az alábbi szempontok alapján:

- olyan gyermekekre, akik tanulmányi eredményeiket tekintve sikeresek, kitűnő tanulók;
- és olyanokra, akik a pedagógus megítélése szerint nem a képességüknek megfelelően produkálnak és ebben az otthoni környezet hatása a domináns (ezeknek a gyermekeknek a csoportja főleg nem a bukottakat, hanem a közepesek csoportját jelentette).

A vizsgálatban a Fejlődéslélektani vizsgálatok c. kötet (szerk.: Kósáné Ormai Vera—Járó Vera—Kalmár Magda) Shaefer által összeállított kérdőívét alkalmaztam.

A kérdőívben szereplő állításokat a következő módon csoportosíthatjuk:

- A/1. Részvétel a gyermek terveiben, tevékenységében és az irántuk megnyilvánuló érdeklődés
- B/2. Érzelmi támasz
- C/3. Ellenőrzés
- D/4. Szeretet és hála várása
- E/5. A gyermek agresszív megnyilvánuláshoz való viszony
- F/6. Szigor
- G/7. Büntetés
- H/8. Negatív értékelés
- I/9. Elutasítás
- J/10. Elhanyagolás
- K/11. Fokozott elhanyagolás
- L/12. Egyenlőség

Egy-egy csoporton belül 5 állítás szerepel, amelyet a gyermek anyára és apára vonatkoztathatott (jellemző — nem jellemző).

Az állítássorozat matematikai értékelése Khi-négyzet, korrekciós khi-négyzet, valamint Fischer féle egzakt próba számításával történt. A meglévő 9720 adat összesítését 2x2-es (ún. négymezős) kontingenciatablázatban foglaltam össze. A számítások alapján több esetben érdekes eredményre jutottam.

Néhány példa az állítások közül, amelyek leginkább érzékeltetik a különbséget a kudarcos és sikeres gyermekek csoportja között. (A továbbiakban kudarcos = KU, sikeres = SI jelzéssel van ellátva.)

A csoport

1. "Érdeklődik terveim és kívánságaim iránt."
3. "Szívesen beszél meg velem problémáit."
4. "Sok időt tölt velem, együtt játszunk, sétálunk, kirándulunk."

Az 1. állításnál nincs különbség a KU és SI csoportok között, mert az apa és anya érdeklődését egyformán hiányolják mind a két csoportban. A 3. számú esetben szignifikáns a különbség a két csoport között, a KU csoport gyermekeivel kevesebbet beszélgetnek, kevesebb időt töltenek el aktívan. Általában differenciálódott az apa és az anya gyermekkel való foglalkozásának, törődésének mértéke. A 4. esetben a KU anyákra jellemző, nem jellemző értékei korrelálnak a SI anyák viszonyulásával.

F csoport

3. "Nagyon szigorú velem."
4. "Elvárja, hogy engedelmeskedjem neki."

Ambivalencia érvényesül a két csoport (KU és SI), ezen belül az anyai viselkedésben a két állítás esetében. A 3. esetben kevésbé korrelál a számítások eredményeként kapott érték. A 4. esetében szignifikáns a különbség a két csoport anyára vonatkoztatott viszonyulásában. Feltételezésem szerint az eredményeket a következtelen nevelés produkálta.

G csoport

3. "Szinte mindig megbüntet, ha rossz vagyok."
5. "Szigorúan büntet."

A büntetést mind a KU, mind a SI csoport gyermekeinél az apák alkalmazzák kevésbé. Az anyák ezen a téren változatosabban foglalnak állást és ez elsősorban a gyakoriságra vonatkozik. A kudarcos gyermekek anyái nem mindig, de szigorúan büntetnek, a sikeres gyermekek anyái mindig, de nem szigorúan büntetnek.

I. csoport

1. "Gyakran mondja, hogy terhére vagyok."
3. "Azt mondja, jobban szeretné, ha nem az ő gyereke lennék."
4. "Úgy érzem, nem szeret."

A két csoport KU és SI gyermekei az idézett állításokat jellemzőnek érzik az anyákra vonatkozóan, a számított értékek egyértelműen korrelálnak. Az édesapákra ezt nem érzik jellemzőnek. A 4. esetében meglepő eredmények születtek. A két csoport ö. 54 gyermekéből 52/47 arányban vallották, hogy sem anyuk, sem apjuk nem szereti őket.

K csoport

2. "Úgy látom, nem érdeklődik irántam."
4. "Kevés időt van velem."

Nem szignifikáns a különbség a KU és SI anyák viszonyulási értékei között. Jellemzőnek találjuk az állításokat anyjukra vonatkozóan, de az apákra már megszlik a véleményük. A gyermekek fokozott elhanyagolásról vallanak, illetve a problémák azt jelentik, hogy igényeik és elvárásaik szüleik felé nagyobbak, mint amit nyújtani tudnának számukra. Az anyák háztartási munkája nyilván kevesebb időt hagy a gyermekekkel való foglalkozásokra, mint az apáé.

L. csoport

1. "Olyan, mint a barátom."
2. "Érti a tréfát."
3. "Egyenlő társnak tekint."

Ezek az állítások szorosan összefüggnek az értékelés, elutasítás, elhanyagolás, fokozott elhanyagolásra vonatkozó állításokkal.

Az anyától való függőségi viszony, és igény a szorosabb érzelmi kapcsolatra, nem jelenti a "baráti kapcsolatot" is szülő és gyermek között. A három állítás inkább jelentkezik az apák jellemzésében.

A vizsgálati adatok összegzése, következtetések levonása

A vizsgálati adatokból levont megállapítások azt igazolják, hogy lényeges, markáns különbség nem mutatható ki a KI és SI csoportok szülőkhöz fűződő érzelmi viszonyulásában.

A szülői magatartásforma számértéke elsősorban a két szülő (apa—anya) közötti eltéréseket mutatja. Általánosságban az fogalmazható meg, hogy a sikeres és kudarcos gyermekek anyához fűződő érzelmi kapcsolatát és nevelési stílusának sajátosságait kedvezőtlenül ítélik meg. Ettől eltérő: a bizalom, a hála és a gyermek tevékenységében való aktív részvétel — amely kevésbé jellemző a KU csoport szüleine, mint a SI gyerekek szüleine. A KU és SI csoport gyermekei hiányolják a velük való foglalkozást, gondoskodást, úgy érzik, hogy nem értékelik kellőképpen őket. Az anyák gyakrabban alkalmazzák a szeretet megvonással történő nevelést, mint az apák, s ez a gyermeket nagy érzékenyen érinti.

A vizsgálatból kitűnik, hogy a családi nevelésben viszonylag az ellenőrzés a legerősebb, de annál kevésbé jellemző a gyermek érzelmi biztonságának támogatása. A gyermek az általa leginkább szeretett személynek bizonyítani szeretné, hogy türelmesen kivárják azt a pillanatot, amikor bárhol, bármilyen sikerélménye lehet. A helytelenítés, a szeretetmegvonás, ez érzelmi zsarolás nemcsak a gyermek tevékenységére, hanem az egész személyiségére kiterjed, súlyosan megsérti a gyermeki magabiztosságot, önbizalmat, autonómiája fejlődését.

Az iskolai teljesítménykudarc alapvetően társadalmi problémává nőtt. Megoldása, bizonyos fokú rendezése csak mindazon szociológiai, pedagógiai, szociálpszichológiai tények ismeretében lehetséges, amelyek szerepet játszanak a kudarcélmény kialakulásában. Fokozottabban oda kell figyelni a 6—10 évesek iskolai kudarcára. Az idejében észrevett és valamilyen formában kompenzálódott teljesít-

ményzavar elejét veheti a később erősebben jelentkező személyiségzavarnak, magatartásrendellenességnek és egy instabil hitét veszített személyiség kialakulásának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok. Tk. Bp., 1977. 139.
- Cseh-Szombathy László: Családszociológiai problémák és módszerek. Gondolat, Bp., 1979. 10—34., 200—213.
- Gazsó Ferenc: Iskolarendszer és társadalmi mobilitás. Kossuth K. Bp., 1976. 137.
- Kósáné Ormai Vera—Jár. K.—Kalmár M.: Fejlődéslélektani vizsgálatok. Tk. Bp., 1975. 177—191., 199—275.
- Kulcsár Tibor: Az iskolai teljesítmény pszichológiai tényezői. Tk. Bp., 1982. 263.
- Vargha András: Pszichológiai statisztika gyakorlatok I—II. Tk. Bp., 1981. 225., 355—378.